

ԸՆՈՐՀՔ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳԱԼՈՒՍՏՅԱՆ

ԱՍՏՎԱԾԱԸՆՉԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲԵՐ*

15. Փիլիպպոս առաքյալ

Առաջին կանչված առաքյալներեն մեկը: Երբ Հիսուս մկրտութենեն և փորձութենեն հետո Գալիլիա վերադառնալու վրա էր «կը-գտնէ Փիլիպպոսը և կըսէ անոր. «Ետևես եկուր»: Փիլիպպոս ալ Բեթսայիդացի էր, Պետրոսի քաղաքացի (Հովհ. Ա. 43—44): Հավանաբար ինք ալ Հովհաննես Մկրտչի աշակերտներեն էր նախապես և ապա հե-տևեցալ Հիսուսի:

Քանիցս հիշված է Փիլիպպոս Հովհան-նու Ավետարանին մեջ ինչ-ինչ միջադէպե-րու կապակցությամբ, առհասարակ Անդ-րեասի հետ միասնաբար:

Օրինակ հացերու հրաշքի առթիվ Հիսուս նախ Փիլիպպոսի կհարցնէ, թե ուրկէ պետք էր հաց ձարել այս հսկա բազմության հա-մար: «Այս հարցումը ըրալ Հիսուս, փոր-ձելու համար զայն. բայց ինք որոշած էր իր ընկիւնը» կըսէ Ավետարանիչը փակագծի մեջ: Փիլիպպոս կպատասխանէ. «Երկու

հարյուր դահեկանի—ավելի քան քսան սթերլին—հաց անգամ պիտի չբավէ այս բազմության» (Հովհ. Զ 5—7): Ապա հիշ-ված է կարգ մը հեթանոսներու զՀիսուս տեսնելու փափաքին առնչությամբ, որոնք կմոտենան նախ Փիլիպպոսին, հավանա-բար քաջալերվելով անոր զուտ հունական անունեն, որ կնշանակէ «ձիասեր», կամ անոր հունարեն գիտնալեն: Փիլիպպոս և Անդրեաս (նշանակալից է, որ այս անունն ալ հունական է) կներկայացնեն զանոնք Հիսուսին: Վերջին ընթրիքի ընթացքին, երբ Հիսուս վերջին խոսքերը կըներ աշակերտ-ներուն, հաճախ կընդմիջվէր աշակերտնե-րուն կողմէ հարցումներով: Ասոնց կարգին է նաև Փիլիպպոս: Հիսուս երբ կըսէ. «Եթէ զիս ճանչցաք, ապա Հայրս ալ ճանչցած եղաք. ուստի այլևս կճանչնաք զայն, քանի որ տեսաք զայն». Փիլիպպոս կընդմիջէ. «Տեր, ցույց տուր մեզի Հայրը, և ավելին չենք ուզեր». Հիսուս կպատասխանէ. «Այս-չափ ժամանակ ձեզի հետ եմ. և չի ճանց-ցա՞ր դեռ զիս Փիլիպպոս. ով որ զիս տե-սալ՝ Հայրը տեսած եղալ. և դուն ինչպե՞ս կրնաս ըսել. ցույց տուր մեզի Հայրը...» (Հովհ. ԺԲ 7—10):

* Ծարուհակված «Էջմիածին» ամսագրի 1977 թվականի № № Է—Ը-ից:

Ավանդությունը կրսն որ բարոյաւ է Փոքր Ասիո մեջ և նահատակված խաչելութեամբ Հիերեպոլիս քաղաքի մեջ:

Կոտոնախմբի իր անբաժան ընկերոջ Անդրեասի հետ, Խաչի իններորդ կիրակի-ին հաջորդող շաբաթ օրը:

Հուլիս՝ նոյ. 14: Լատին՝ մյս. 1:

16. Թովմաս առաքյալ

Առաքելության կանչված ըլլալու պարագաները անհայտ են իրեն և ասկէ հետո գալիք մնացյալ հինգ առաքյալներուն, բացի վերջինէն:

Ծանոթ է իր թերահավատութեամբ: Երբ մյուս ընկեր առաքյալները ըսին, որ հալոցյալ Տերը տեսած են, Թովմաս պնդեց, որ մինչև ինքն ալ իր աչքերով չտեսնէ զայն և իր ձեռքը չմխէ անոր խոցված կողին, չի հավատար: Ու արդարև հաջորդ շաբաթ երբ կրկին հավաքված էին առաքյալները վերնատան մեջ, երեցալ Հիսուս յայնքին հաւաքված էին առաքյալները վերնատան մեջ, երեցալ Հիսուս յայնքին հաւաքված էին առաքյալները վերնատան մեջ, երեցալ Հիսուս յայնքին հաւաքված էին առաքյալները վերնատան մեջ, երեցալ Հիսուս յայնքին հաւաքված էին առաքյալները վերնատան մեջ:

Երբ Հիսուսի բարեկամ Ղազարոս մեռաւ, Ան կգտնվէր Անդրոնիքանան, երբ իմացաւ մահվան լուրը Հիսուս որոշեց երթալ և հարուցանել զայն: Սակայն առաքյալներ վարանումի մատնվեցան, որովհետև քանի մը օրեր առաջ հրեաներ քիչ էր մնացած որ բարկոծեին Հիսուսը Երուսաղեմի մեջ:

Այն ատեն Թովմաս առաջ անցաւ և ըսաւ. «Եկեք մենք ալ միասին երթանք վարդապետին հետ, ու եթէ պետք ըլլա մեզին՝ մեռնիք Անոր հետ» (Հովհ. ԺԱ. 16):

Թովմաս ծանոթ է՝ հատկապէս Հովհաննու Ավետարանին մեջ՝ իբրև «երկվորյակ»: Եվ ավանդությունը իր երկվորյակ եղբայրը կնկատէ Թադէոսը, կամ ուրիշ աշակերտ մը:

Վերջին ընթրիքին Հիսուսի խոսքը ընդմիջողներէն մեկն ալ ինքն է հարցումով մը: Երբ Հիսուս կրսն. «Ուր երթալս գիտեք. ճամբան ալ գիտեք», ասիկա չի համոզեր Թովմասը որ կհարցնէ:

—Տեր, չեմք գիտեր թէ ուր կերթաս ինչպէս ճամբան պիտի կրնանք գիտնալ: Հիսուս ալ հարցումին իբրև պատասխան՝ իր ամենին նշանակող խոսքերէն մեկը ըսաւ. —Ես եմ ճանապարհը, ճշմարտությունը և կյանքը... (Հովհ. ԺԴ. 4—6):

Ավանդությունը Թովմասը կորկէ այն ատենվան ծանոթ աշխարհի հետապնդողներ կիրիները Պարթևաստան և մինչև Հրեկաստան, որ արդարև առաքելական դարերէն ի վեր փոքր քրիստոնէական եկեղեցի մը գոյություն ունեցած է, և որոնք կհավատան թէ իրենց նախահայրերը դարձի եկած են Թովմաս առաքյալի բարոյութեամբ, որուն համար ալ իրենք գիտենք կկոչեն «Ա. Թովմասի քրիստոնէաները»: Առաքյալի գերեզմանն ալ մինչև օրս կցուցվի այնտեղ Մատրաս քաղաքի մոտ: Նահատակված է հետահայր սպանմամբ: Կոտոնեք Թովմասը Հակոբոս Ալփյան և Ծմալոն Նախանձահույզ առաքյալներու հետ, Վերափոխման 9 կիր.ի նախորդ շաբ. օրը: Հուլիս՝ հոկ. 6. Լատին՝ դեկտ. 21 և հյս. 3:

17. Թադէոս առաքյալ

Հայոց առաջին լուսավորիչը և ամենէն շատ անուն ունեցող առաքյալը:

Ղուկասու Ավետարանի (Զ 16) և Գործք Առաքելոցի (Ա. 13) մեջ ծանոթ է որպէս Հուդա Հակոբյան: Հովհաննէսի մեջ ևս կրնի ըլլալ որպէս «Հուդա, ոչ՝ Իսկարիփտացի» (ԺԴ. 22), որ Վերջին Կուսկի խոսակցության ընթացքին ընդմիջողներէն է հետևյալ հարցումով. «Տեր, ի՞նչ կնշանակէ քեզի, որ գրեզ մեզի պիտի հայտնես, և ոչ՝ աշխարհի»: Հիսուս անողորակի կերպով կպատասխանէ, որ ինք պիտի հայտնի գիտէ փրկողներու մեջ. ընդհակառակը պիտի չերկէ երբեք սեր չունեցողներու մեջ: Իսկ Մատթէոս ավետարանի զայն կկոչէ «Դեբեոս» որ անվանվեցաւ Թադէոս. (Մատթ. Ժ 3): Մարկոսն է որ պարզապէս կկոչէ զայն Թադէոս (Մարկ. Գ 18): Կարծիք եկեղեցին զայն կնուցանէ Հուդա Տյառնեղոր հետ, որուն անունով կարճ թողթ մըն ալ կա ընդհանրական թողթերու իբրև վերջինը: Բայց արևելյան եկեղեցիներ չեն ընդունիր այս նույնացումը:

Ըստ մեր ազգային ավանդության Թադէոս առաքյալ նախ կուգա Եղեւիս, որ ըստ Քրիստոսի խոստումին, կրժշկէ և քրիստոնէա կդարձնէ Աբգար թագավորը: Եղեւիսն արդարև քրիստոնէական հնագույն կեդրոններէն մեկը կըլլա:

Թադէոս իր բարոյութեամբ առաջ կտանի դեպի հյուսիս, կմտնէ Հայոց Սանատրուկ թագավորի սահմանները, և դարձի

կրերն շատ հայեր, որոնք երախայրիքը և հիմքը կկազմեն Հայց. առաքելական եկեղեցին: Կթափանցե նաև արքունիք, դարձի կրերն թագավորին դուստրը, Սանդուխտը, որ կնահատակվի իր հոր ձեռքով: Ի վերջո Թադեոս առաքյալն ալ շատ մը հրաշքներ օրծելէ և հազարավոր հոգիներ դարձի բերելէն հետո, նահատակվեցաւ սուրով Արտազ գավառի մէջ, ներկա պարսկական Ատրպատական գավառի արևմտյան կողմը ուր կցուցվի իր գերեզմանը մինչև այսօր որուն վրա փառավոր եկեղեցի մը կառուցված է: Կտոնենք զայն երկիցս նախ ա. Բարթողիմէոսի՝ և ապա՝ ս. Սանդուխտի հետ. հուլնք՝ օգոս. 21: Լատիմք՝ հոկտ. 28:

18, 19, 20. Հակոբոս, Ծմավոն և Մատթիա առաքյալներ

Այս երեք առաքյալներուն լոկ անունները կհիշվին Ավետարաններու մէջ և իրենց մասին ոչ մէկ միջադէպ պատմված է:

Հակոբոս ծանոթ է Ալփյան մականունով, որով կտարբերի Զեբեդյան Հակոբոսէն, որմէ զանազանվելու համար Ալփյան կրկնվի նաև «Կրտսեր Հակոբոս» անունով: Լատին եկեղեցին զայն կնույնացնէ Հակոբոս Տյառնեղբայր առաքյալի հետ, ինչ որ չեն ընդունիր արևելյան եկեղեցիներ, որոնց կարգին նաև մենք: Հակոբոս Ավետարանը տարած կնկատվի Պաղեստինի հարավային ծովագերքները և Եփսոսոս, ուր ևս նահատակված կկարծվի:

Ծմավոն, կամ հունական ձևով Սիմոն, ծանոթ է Ավետարանի մէջ «Կանանացի» մականորով որ կնշանակէ «նախանձահույզ»: Այս անունով աղանդ մը կամ կուսակցություն մը կար հրեից մէջ, որոնք միջոցներու մէջ առանց խտրություն դնելու կաշխատեին օտար լուծը նետել իրենց վրայէն և մեջտեղէն վերցնել ուրացողները կամ օտարամոլ հրեաները: Նահատակված կընկատվի Պարսկաստանի մէջ: Կտոնվին երկուքը միասին Թովմաս առաքյալի հետ:

Մատթիա ընտրվեցաւ առաքյալներու կողմէ մատնիչ Հուդայի տեղ, անոր մահէն հետո, իբրև մեկը որ Քրիստոսի հետևած է Անոր մկրտութենէն մինչև իր համբարձումը: Եթովպիո մէջ քարոզած կնկատվի: Իր հիշատակը կկատարենք Խաչի հինգերորդ շաբթվան երեքշաբթիին: Հուլնք կհիշատակեն Հակոբոս Ալփյանը հոկտ. 9-ին. լատիմք՝ կնույնացնեն զայն Հակոբոս Տյառնեղբոր հետ: Հուլնք Ծմավոնը՝ մյու. 10-ին. լատիմք՝ հոկտ. 28-ին: Հուլնք Մատթիան՝ օգո. 9-ին. լատիմք՝ փետր. 24-ին:

21. Պողոս առաքյալ

Վերոհիշյալ առաքյալներու թվումով կավարտվի ցանկը Հիսուսի կողմէ ընտրված «Երկոտասան առաքյալներու»: Սակայն ասոնցմէ դուրս կհիշվին Նոր Կտակարանի մէջ նաև ուրիշ գործիչներ, որոնց համար ևս կգործածվի «առաքյալ» մականորը: Անոնց մեծագույնն է Պողոս առաքյալ, որ ծանոթ է իբրև «Երեքտասաներորդ առաքյալ»: Այն աստիճան շատ գործածված է այս մականորը Պողոսի համար, որ եթէ հիշենք «առաքյալ» բառը առանձին, այսինքն առանց հատուկ անունի, կհասկնանք զայն իբրև ակնարկություն իրեն. ուրեմն Պողոս գերազանց առաքյալն է, և բոլոր դարերու մեծագույն քրիստոնեական քարոզիչը և գործիչը:

Ծնած է Հրեաստանէ դուրս, Կիլիկիո Տարսոն քաղաքը (Գործք. ԻԲ 3), Փրկչական թվականի առաջին տարիներուն: Իր բարձրագույն կրթությունը առած է Տարսոնի հունական համալսարանին մէջ, իսկ կրոնական լրացուցիչ դաստիարակությունը՝ Երուսաղեմի մէջ «առ ոտս Գամաղիէի», ինչպէս ինք կհաստատէ (Գործք. ԻԲ 3):

Գամաղիէ կերևի Գործք Առաքելոցի մէջ, իբրև լուրջ և ազատամիտ ուսրի մը, որ իր ողջամիտ և իրատես գաղափարներով պատճառ կդառնա առաքյալներու ազատումին, երբ անոնք հրեական Բարձրագույն Ատյանի առջև հանված էին դատվելու համար (Գործք. Ե 34—42):

Թեև Հիսուսի գրեթէ տարեկից կամ Անկէ քանի մը տարիներ փոքր, բայց ոչ մէկ նշան կա որ Պողոս տեսած ըլլա Հիսուսը՝ Անոր ողջության ընթացքին: Իր հրեական անունն էր Մավուդ, հունացած ձևով՝ Սողոս: Պողոս հռովմեական անունը ստացաւ Կիարոսի հռովմեացի կառավարիչ Սերգիոս Պողոսը դարձի բերելէ հետո (Գործք. ԺԳ 7—9):

Պողոս արհեստով վրանակար էր, ըստ հրեական սովորության, որ ծնողաց վրա պարտք կըներ անպատճառ օգտակար արհեստ մը սորվեցնել իրենց զավակներուն: Այս արհեստը առաքյալին շատ օգտակար եղաւ, իր ապրուստը ճարելու տեսակետէ իր առաքելական գործունեության ընթացքին, առանց ուրիշներու վրա ծանրանալու (Գործք. ԺԸ 3, Ի 34, Բ Թեա. Գ 8):

Պողոս համադրությունն էր իր ժամանակի երեք գլխավոր մշակույթներու: Ծնունդով և կրոնքով հրեա է, ուսմունքով և լեզվով՝ հույն. քաղաքացիությամբ հռովմեացի: Իր ժամանակին մեծագույն պատիվ մը և առանձնաշնորհ մըն էր, օտարներուն համար, հռովմեացի քաղաքացի ըլլալը, որ

ամեն հպատակի շնորհված առավելությունն մը չէր. կատանային զայն ի նպաստ Հոռոմի մեծ ծառայությունն մը մատուցանելով, կամ դրամով, կամ կայսեր մասնավոր շնորհին արժանանալով: Պողոսի հայրը կամ նախնիքը հոռոմացիի քաղաքացի եղած կերևին. ինք իբրև այդ ծնած էր (ԻԲ 25—28):

Իր այս գրեթե համամարդկային կազմավորությամբ ա. Պողոս արդարև կատարելագույն անձն էր քրիստոնեությունը հավասար ձեռներեցությամբ քարոզելու հրեական, հունական և հռոմեական երեք շրջանակներու մեջ ալ (Գործ. Թ 15): Պողոս իսկական «ընտիր անոթ» մըն էր քրիստոնեությունը տանելու հատկապես հեթանոսներուն, և այդ իսկ պատճառով կոչված է նաև «Առաքյալ Հեթանոսաց» (Գործ. ԻԲ 21, ԻԶ 3, Բ Տիմ. Ա 11):

Քրիստոնեության հետ շփում սկսավ ունենալ Երուսաղեմի մեջ այնպիսի ատեն մը, երբ առաքելական քարոզությունը իր ամենեւնեւ եռուն շրջանին հասած էր. և իբրև արդյունք այս իրողության ստեղծված էր ոչ միայն պաշտոնական հակառակություն ընդդեմ նոր շարժումին, այլ նաև ժողովրդային դեմ և դեմ մեծ հետաքրքրություն: Սողոս իբրև կորովի պաշտպանը «Հայրենի օրինաց», և իբրև փարիսեցի, տակավ առ տակավ ամենեւնեւ աչքի զարնողը եղավ հակառակորդներուն: Ամենայն հավանականությամբ իր առաջին բախումը և բաժանվելը ունեցավ Ստեփանոսի հետ:

Կարգ մը հրեաներ, որոնք արտասահմանեւ Երուսաղեմ եկած էին, օրինակ «Կյուրենացիներ—Լիբիայեւ—Ալեքսանդրացիներ—Եգիպտոսեւ— և ԿիլիկիեւՅիւնեւ և Փոքր Ասիացիներ սկսան վիճիլ Ստեփանոսի հետ, և չէին կրնար դիմադրել այն իմաստության և հոգիին որով կխոսէր» (Գործ. Զ 9—10): Այս **Կիլիկեցիներուն** մեջ էր հավանաբար Սողոս. որովհետև բացահայտորեն հիշված է, որ «Սողոս կամակից էր Ստեփանոսի սպանման» (Գործ. Է 59): Ունկնդրած պետք է ըլլա նաև Ստեփանոսի հույական և երկար ճառը, որ ան տվավ իրենց Ազգ. Գերագույն Ժողովին մեջ, և որ հորդեցուց Ստեփանոսի դեմ հակառակության բաժանլը և պատճառ եղավ իր քարկոծման:

Ստեփանոսի մահեն հետո խիստ հալածանք մը շորայազերծվեցավ քրիստոնեից դեմ Սողոսի առաջնորդությամբ. «Սողոս վնասներ կհասցներ եկեղեցիին, կմտներ տունէ տուն, դուրս կբաշէր—քրիստոնյա եղած—այրերը և կիները ու բանտ նետել կուտար զանոնք» (Գործ. Ը 3): Քրիստոնյաներուն ձայնը ըստ բավականին խեղդելէ

հետո Երուսաղեմի մեջ, ներկայացավ բահանայապետին և անկէ ընծայական թողոք խնդրեց, որպէսզի արտասահմանի մեջ ալ աշխատի առաջըր առնելու նոր շարժումի ծավալման, սկսելով Դամասկոսէն: Այդ ճակատագրական ճամբորդության ընթացքին է, որ Սողոս կատանա շնորհաց հարվածը Քրիստոսի կողմէ տեսիլքով մը, որ կհանգի իր դարձին և մկրտության Դամասկոսի մեջ, հավանաբար 36 թվականին: Անկէ հետո իր կյանքին մնացյալ տարիները կըլլան ամբողջական մկիրում մը իր հալածած կրոնքի տարածման:

Կկազմակերպէ երեք-չորս առաքելական արշավանքներ, որոնցմէ առաջինի ընթացքին, Կիարոսի մեջ, կարճանագրէ իր մեծ հաջողություններէն մէկը, նախ կուրության դատապարտելով Եղիմաս մոզը, որ շատերը կմոռոքեցներ, և ապա հավատքի բերելով Կիարոսի հռոմեացի փոխկառավարիչը, Սերգիոս Պողոսը, որմէ հետո կսկսի Սողոս կոչվել նաև ՊՈՂՈՍ: Հաւատքի տարածման համար իր կատարած ճամբորդությունները կտանին զինքը Փոքր Ասիո հարավային և արևմտյան բոլոր ընդարձակ նահանգները, և ամբողջ Հունաստանի մէկ ծայրէն մյուսը: Կհիմեն բազմաթիւ տեղական եկեղեցիներ այս հոռամատերուն վրա:

Այս քարոզչական առաքելություններէն երրորդէն հետո՝ Երուսաղեմ վերադարձին՝ տաճարի շրջանակին մեջ հակառակորդ ամբոխը զինքը կշրջապատէ և տեղիւյն վրա քարկոծելով վերջ պիտի տար իր կյանքին, եթէ մոտիկ զորանցէն հոռոմացիի զինվորներ չհասնէին և չփրկէին զայն: Տարվեցավ հռոմեական կառավարիչներու կեղծոն Պաղեստինյան Կեսարիա քաղաքը, որ ազատ բանտարկությամբ մնաց երկու տարիներ, և հռոմեացի դատավորը պատժի արժանի ոչ մէկ հանցանք գտնելով ուզեց արձակել զայն, բայց հրեաներ պահանջեցին որ Երուսաղեմ երթա և այնտեղ կրոն. իշխանության առջև դատվի: Սակայն գիտնալով իր գլխուն զայիքը՝ Պողոս ըսավ. «Կայսեր կրողորեն»: Ուստի զրկվեցավ Հռոմն այնտեղ դատվելու համար: Գործք Առաքելոցը Պողոսի Հռոմն հասնելովը իր վերջավորության կերպի սա խոսքերով. «Լման երկու տարիներ մընաց այնտեղ իր վարձքով, կընդունէր բոլոր անոնք, որ կուգային իրեն, կքարոզէր Աստուծո արքայությունը, և կուտուցանէր Տեր Հիսուս Քրիստոսի մասին՝ անխափան և ազատ համարձակ» (Գործ. ԻԸ 30—32):

Ինչ որ կնշանակէ, թէ ազատ բանտարկությամբ երկու տարի մնաց Հռոմն: Դատը տեսնվեցա՝ թէ ոչ հայտնի չէ: Ավանդու-

թյունը կրսե, որ արդարև առաջին այս դատին ազատ արձակվեցավ Պողոս և շարունակեց Ավետարանի քարոզությունը մինչև Սպանիա և այլուր. կրկին վերադարձավ Հռոմ և 67 թվականին Ներոնյան հալածանքներու ատեն ձերբակալվեցավ և սուրով մահատակվեցավ:

Պողոս առաքյալի անունը և քարոզությունը անմահացնողները բացի իր ընդարձակ առաքելական քարոզությունեն՝ առավելաբար իր թուղթերն են, այսինքն տասնչորս նամակներ, զորս ուղղած է իր հիմնած եկեղեցիներուն և կարգ մը անձերուն: Այս նամակները որքան մեծ առաքյալի ներքին ապրումներուն և նկարագրի գիծերուն հետաքրքրական աղբյուրներ են, նույնքան ալ քրիստոնեական աստվածաբանության և քարոջական ուսուցումի անըսպատ շտեմարան են:

Պողոս ամբողջական նվիրումի և անդուլ գործունեության անմրցելի տիպար մը եղավ: Ամբողջ իր կարողությունը և զորությունը ի սպաս դրավ Աստուծո արքայությունը քարոզելու: Եղավ արդարև և իրավամբ «Ծառա Հիսուսի Քրիստոսի», ինչպես կսիրե կոչել ինքզինքը իր նամակներուն սկիզբը: Հստակորեն ըմբռնած ըլլալով քրիստոնեական կրոնքի մաքուր և վսեմ ոգին, անոր տիեզերական և ոգեղեն բնույթը, և Քրիստոսի բերած փրկության բարիքները անձամբ և ամենեւն ավելի ինք ճաշակած ըլլալով, զայն նկատեց բերված բոլոր մարդոց համար անխտիր—հրեի և հեթանոսի, արուի և իգի, ծառայի և տիրոջ—ուստի այն համոզումը գոյացուց թե այլևս վերջ գտած է դերը հրեական ծիսական կրոնքին, և անոր տեղը գրաված է Քրիստոսի բերած ոգեղեն կրոնքը, որուն կարելի է հաղորդ դառնալ լոկ հավատքով: Այս բառը—ՀԱՎԱՏԱԲԸ—հիմնական տեղը կը գրավե անոր ուսուցման մեջ:

Հրեական ծիսապաշտության դեմ պայքարած ըլլալուն համար ենթարկվեցավ շարունակական հալածանքի և չարչարանքներու, զորս կթվե իր թուղթերուն մեջ: Ծուրջ հինգ տարի բանտարկվեցավ Երուսաղեմ, Կեսարիա և Հռոմ: Հինգ անգամ օսակոծության ենթարկվեցավ (յուրա-

բանջյուր օսակոծություն կրթականար 39 օրվազանի հարվածն), երեք անգամ ձաղկվեցավ. մեկ անգամ քարկոծված ու երեք անգամ մավակոծության հանդիպած է. շարունակ կատարած է տաժանելի և հոգնեցուցիչ մամբողջություններ: Ու կեդրակացնէ Առաքյալը այս չարչարանքներու թվումն մասանցը. «Վիշտեր՝ գետերեն, վիշտեր՝ ավազակներեն, վիշտեր՝ ցեղակիցներեն, վիշտեր՝ հեթանոսներեն, վիշտեր՝ քաղաքներու մեջ, վիշտեր՝ ամայի վայրերու մեջ, վիշտեր՝ ծովու վրա, վիշտեր՝ սուտ եղբայրներեն. հաճախ հոգնաբեկ եղած եմ, շատ անգամ անքուն, անթոփ, ծարավ և մերկ մնացած եմ. ձգեմք այն նեղությունները զորս կրած եմ խուժանեն, որ շարունակ վրաս կդիզվեր. ունեցա մշտական մտահոգություններ իմ հիմնած եկեղեցիներու մասին. երբ անոնք հիվանդ են, ես ալ կհիվանդանամ. երբ անոնք շիտակ ճանապարհեն շեղին, ես կտատապիմ ու կզայրանամ...» (Բ Կորնթ. ԺԱ, 24—29):

Պողոսի կյանքը ոչ միայն մշտական մարտիրոսություն մը, այլ նաև ու առավելաբար իրական դյուցազնություն մըն է, զերազանց քան Հերակլեսինը, երբ մանավանդ նկատի ունենանք որ այս առասպելական դյուցազնը առյուծներու, վիշապներու կամ հսկաներու դեմ կպայքարի—Պողոս կմաքառի մարդկային տգիտության, չարության, մահաանձի և մահապաշարումի դեմ. ու մանավանդ անտեսանելի ու սատանայական «իշխանություններու և պետություններու դեմ, խավարի աշխարհակալներու դեմ, չարության գերմարդկային ույծերու դեմ» (Եփս. 2 12): Պողոսի թուղթերը քրիստոնեական գրականության առաջին գործերն են, գրված ըլլալով մինչև իսկ Ավետարաններեն առաջ:

Պողոս առաքյալը կհիշատակենք Պետրոսի հետ, Ավագ տոներու ընթացքին, ս. Ծնունդեն շուրջ տասը օրեր առաջ:

Հուլնք և լատինք՝ Պետրոսի հետ հնս. 29: Դարձը՝ հնր. 25: Առանձին հնս. 30:

(Շարունակելի)

(«Աստվածաշնչական սուրբեր», Իսթանպուլ, 1977, էջ 162—170)